

KÖNYV ÉS EMBER ELTIPORVA. A VÉSZKORSZAK ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

– RENDEZVÉNYSOROZAT AZ OSZK-BAN,
2014. MÁJUS 28 – SZEPTEMBER 30. –

A Széchényi Könyvtár 2014-i rendezvényeinek sorában kiemelt helyet foglalt el az a kiállítás és konferencia, ami a vészkorszak 70. évfordulóján a nemzeti könyvtár mint valóságos és szimbolikus intézmény erőfeszítéseit mutatta be a könyv és az ember megmentésére.

Talán sem a látogatók, sem a rendezők számára nem revelálódott egy véletlen, sorsszerű körülmény, az, hogy a kiállítás a könyvtár épületének úgynevezett Nemzeti Erekllyeterében kapott helyet. Az Erekllyetér mint kiállítóhely azért kapta ezt az elnevezést mintegy másfél évtizeddel ezelőtt, mert a könyvtár ebben a térben tervezte és valósította meg a nemzeti múlt kiemelten fontos értékeinek bemutatását, olyan kötetekkel, mint a Philostratus-corvina, a Festetics-kódex vagy Kölcsey Hymnusának kézírata. A tér szimbolikus jelentése – a rendezők szándékaival teljesen egybehangzóan – a nemzeti múlt megkerülhetetlen építőkövei közé emelte a vészkorszak áldozatául esett Halász Gábor életművét, a megsemmisítéstől teljes egészében megmentett mintegy 2500 könyvet és nem utolsó sorban a gyűjtemény korabeli főigazgatójának, Fitz Józsefnek tudóshumanistához méltó magatartását ezekben a nehéz években.

A kiállítás azt a folyamatot követte végig, hogyan vált a zsidó származású írók munkája, majd élete is

végképp lehetetlenné 1944. március 19-ét, a német megszállást követően. Hanák Gábor és Lukács Bea válogatásában egész falat betöltően, sajátos mementóként sorakoztak azok a rendeletek, amelyek csaknem átláthatatlanul, mégis egy irányba mutatva tették egyre lehetetlenebbé a magyarországi zsidóság életét. A szemtanúk és az üldözést szenvedettek visszaemlékezéseinek mozgóképes megjelenítésével, kiegészülve a *Századunk* című televíziós sorozat megfelelő epizódjaival, plasztikusan ábrázolta a hirdetmények, az MTHírek és korabeli filmhíradó tudósítások háttérében kibontakozó, majd lezajló tragédiát.

Minden bizonnyal a statikai törvények tették szükségessé a várpalota háború utáni újjáépítése során, hogy annak a térnek a közepén, ahol kiállításunk látható volt, egy hatalmas oszlopot kellett emelni, nyilvánvalóan a mennyezet alátámasztására. Ez a tartóoszlop most sokszoros jelentéssel telítődött. A kiállítás látványtervezője, Pintér Réka ezt az oszlopot borította be azzal a mintegy három és félezer könyvvel, pontosan azokkal a példányokkal, amelyeket az elvadult kultúrpolitika megsemmisítésre ítélt. Kolosváry-Borcsa Mihály működése nyomán a nemzeti könyvtár megkapta azokat a jegyzékeket, amelyeken oldalszám sorakoztak a zsidó szerzők nevei, és feladata volt részletes listákat készíteni megjelent munkáikról. Más gyűjteményekhez illetve könyvkiadókhöz, könyvkereskedésekhez hasonlóan ezeket a műveket az állományból kigyűjtve át kellett volna adnia a megsemmisítésre szakosodott brigádoknak. Fitz József főigazgató azonban megtalálta az egyetlen megoldást a könyvek megmentésére. Tájékoztatta a hatóságot, hogy ő ennek nem tud eleget tenni, egyrészt mert törvénytisztelő hivatalnok, márpedig érvényben lévő törvény kötelezi a nemzeti könyvtárat a Magyarországon nyomtatott összes könyv beszerzésére és megőrzésére, másrészt, ha jogában állna, sem tudná végrehajtani a rendeletet, mert a háborús helyzetre tekintettel, a mentési terv alapján, gondosan elcsomagoltatta a könyvtár állományát, ennek

Érdeklődő a kiállításon

átfésülése pedig az adott körülmények között fizikailag is kivitelezhetetlen. Fitz bátor és leleményes fellépésének köszönhetően egyetlen kötet sem került zúzdába a nemzeti könyvtár állományából.

Az embermentés nehezebb munkája legalább ennyire fontos volt az egykori főigazgató számára. A kiállítás második része, Nemeskéri Erika és Földesi Ferenc rendezésében, a kiváló esszéista és kifogástalan könyvtári hivatalnok, Halász Gábor pályáját mutatta be. Halász 1927 őszén került a Széchényi Könyvtár Kézirattárába, és főnökei jelentései szerint az első pillanattól a könyvtár legfelkészültebb, roppant lelkiismeretes tisztviselői közé tartozott. A kiállítás áttekintette irodalomtörténeti és hivatalnoki pályáját, beágyazva az alig-alig dokumentált magánéletbe. Fitz főigazgatónak először 1943 nyarán kellett eljárnia Halász érdekében. Hosszas levelezéssel sikerült elérnie, a kivételettség egyetlen lehetőségére, a tudományos pótolhatatlanságra hivatkozva, hogy Halász kora ősszel visszatérhetett a munkaszolgálatból a nemzeti könyvtárba. Úgy tűnik, Fitz megérezte a közelgő veszélyt, és próbálta valamiképpen körülbástyázni Halászt. 1943 őszén előléptette, a Kézirattár vezetését bízta rá, majd egyenesen ő kapta a feladatot, hogy 1944 tavaszára készítse el a könyvtár nagy, jubileumi Kossuth-kiállítását. A kiállítás március 15-én meg is nyílt, ám március 19-e után hamarosan be kellett zárni. S egy-két hónap múlva elkezdődött Halász kálváriája. Nyár elején újra behívták munkaszolgálatra. Fitz, megint csak a tudományos kivételettségre apellálva, a miniszté-

riumi hivatalnokoktól egészen Jaross Andor belügyminiszterig mindent megmozgatott, hogy kimentse azt a kollégáját, akire nem egyszerű beosztottként, hanem valóságos barátként tekintett. Az OSZK Irattárából kiállított levelek hétről hétre dokumentálják ezt a reménytelen küzdelmet. A minisztérium végül nyugdíjazta Halászt, a főigazgató kezéből ezzel minden eszökt kivett, amivel esetleg segíthetett volna. A korszak egyik legjelesebb magyar literátora Sárközi Györggyel és Szerb Antallal együtt a balfi táborban lelte halálát 1945 februárjának ismeretlen napján.

A rendezvénysorozat 2014. május 28-án egy konferenciával kezdődött, ahol Romsics Ignác, Szécsényi András és Haraszi György értékes előadásai tekintették át a korszakot, majd 2014. szeptember 30-án, a finisszázs keretében a kurátorok tárlatvezetését követően Boka László, Nemeskéri Erika, Szilágyiné Bánfi Szilvia és Hanák Gábor kerekasztal-beszélgetése zárta, melyben a nemzeti könyvtár tevékenységét, szerepét, lehetőségeit vizsgálták a vészkorszak idején.

A rendezvénysorozathoz kapcsolódóan intézményünk egy kisebb tanulmánykötetet is megjelentetett: *Eltíporva. A vészkorszak és az Országos Széchényi Könyvtár – Tanulmányok a vészkorszakról és történelmi előzményeiről*, szerk. Ujváry Gábor, Bp., OSZK, 2014.

Lukács Bea – Földesi Ferenc

bea.lukacs@oszk.hu - foldesi.ferenc@oszk.hu

Vezetés a kiállításon